

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 14 Sayı: 76 Şubat 2021 & Volume: 14 Issue: 76 February 2021
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

OSMANLI DEVLETİ'NDE YOKSULLUKLA MÜCADELEDE VAKIF MÜESSESELERİNİN YERİ VE ÖNEMİ: GELENEKTEN GELECEĞE

IN OTTOMAN STATE, THE POSITION AND THE SIGNIFICANCE OF WAQF INSTITUTIONS ON THE ALLEVIATION OF POVERTY: FROM TRADITION TO FUTURE

Hasan YÜKSEL*

Öz

Bu çalışmanın amacı, vakıflar başta olmak üzere Osmanlı Devleti kurumlarının yoksullukla mücadele biçimlerini kuramsal düzlemde araştırmaktır. Dünyanın en önemli problemlerinden birisi, hiç şüphesiz, yoksulluktur. Başta gelir dağılımında meydana gelen eşitsizlik, küresel ekonomik düzenin sorunlu alanları, sosyal güvenlik uygulamalarının toplumun tümünü kapsamaktan uzak oluşu gibi faktörler nedeniyle yoksulluk kronik bir problem olarak varlığını devam ettirmektedir. Keza gelişmiş ve gelişmemiş ülkeler arasında gelir, sosyal refah, sağlık, eğitim ve ulaşım imkânları konusunda yaşanan fark ortadadır. Dünyanın bir kısmı rekabet parametresi temelinde kâr oranlarını arttırmaya çalışırken, diğeri bir kısmı ise asgari ihtiyaçlarını karşılamaktan uzak durumdadır. Bahse konu bu eşitsizlik, yoksulluğu çözüm üretilebilir bir olgu olmaktan uzaklaştırmakta ve her geçen gün içinden çıkılmaz bir hale getirmektedir. Yoksullukla mücadele konusunda kurduğu vakıflarla ve diğeri kurumlarıyla sosyal ve ekonomik hayatın her alanında kendini hissettiren ve tarihi süreç içerisinde yoksullukla mücadeleyi kurumsallaşmış bir zemin üzerine oturtan Osmanlı Devleti, bu anlamda iyi bir laboratuvar niteliğindedir. Çalışmada, yoksulluğun günümüz modern toplumları için yansımalarından hareketle Osmanlı Devleti'nde yoksullukla mücadelede vakıf kurumlarının rollerine değinilecektir. Böylelikle günümüz sosyal politika anlayışının inşa ve ihyası için yeni bir bakış açısı kazandırmak amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yoksulluk, Yoksullukla Mücadele, Vakıf, Osmanlı Vakıfları, Sosyal Politika.

Abstract

The objective of this study is to investigate the institutions of Ottoman State, mainly waqfs, and their ways of tackling with poverty. In the world, one of the most serious problems is the poverty itself. Poverty is still on the agenda of the world as a chronic problem due to some factors such as the inequality of the wage initially, the problematic fields of the global economic system, and the inefficiency of the social security systems for all. As a matter of fact, the gap concerning income, social welfare, health, education, and transportation between developed and underdeveloped nations is quite clear. On the one hand, some part of the world is striving hard to enhance the profit on the basis of competition; on the other hand, the rest is free from even providing their basic needs. This inequality makes the poverty as a tangling concept let alone a problem to be solved. The Ottoman State that gets into economic and social fields of society with the waqfs and the other institutions founded and that deals with the problem of poverty institutionally in history is a good sample. In the study, the roles of the waqfs on their struggles against poverty will be mentioned based upon the reflections of the poverty for today's modern societies, so that, it is aimed at a new perspective for the understanding of current social policy systems' establishment as well as improvement.

Keywords: Poverty, Poverty Alleviation, Waqf, Ottoman Waqfs, Social Policy.

* Dr. Öğr. Üyesi, Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, ORCID: 0000-0001-8736-586X, hasanyukse137@gmail.com



GİRİŞ

Tüm teknolojik, ekonomik, kültürel ve sosyal ilerlemelere rağmen dünyanın yarısından fazlasının günde 2 dolardan az bir ücretle çalıştığı ve dünya nüfusunun yüzde yirmisinin 1 dolardan daha düşük bir gelirle geçimini sürdürmek zorunda olduğu günümüzde gelişme ve ilerleme kavramlarının ne kadar göreceli olduğu görülecektir (Brooks, 2009, 6). Her ne kadar şartlar değişse de yoksulluk, dünya nüfusunu tehdit eden bir olgu olarak varlığını sürdürmeye devam etmektedir. Fert başına düşen milli gelirin de altında gelir elde etme durumu olarak tanımlanan yoksulluk, aslında ülkelerin gelişmişlik seviyelerinin de bir göstergesi niteliindedir. Yoksulluk oranları düşük olan ülkeler gelişmiş, yüksek olan ülkeler ise gelişmemiş veya az gelişmiş ülkeler olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda yoksulluk, bireylerin kazançları ile doğru orantılı olduğundan, yoksulluk denildiğinde ilk akla gelen *gelir eşitsizliği*dir. Başka bir ifadeyle, nominal ücret veya reel ücret bağlamında gelirleri milli gelirin altında olan bireyler yoksul olarak nitelendirilirken, bireylerin içinde oldukları bu durum ise yoksulluk kavramı ile ilişkilendirilmektedir (Ören, 2013, 104).

Tarihsel süreç içinde yoksullukla mücadelede uygulanan politikaların her ne kadar hedefleri aynı olsa da yerel ve küresel dinamiklere bağlı olarak değişkenlik gösterdiği bilinmektedir. Kuruluş ve yıkılışı arasında geçen altı asırlık süre zarfında insan hakları ve dezavantajlı gruplara yönelik uyguladığı politikalarla küresel düzenin şekillendiricisi olan ve ulusal-uluslararası literatüre konu olan Osmanlı Devleti'nin de toplumun tüm kesimleri tarafından kabul gören yoksullukla mücadelede kullandığı enstrümanlar bulunmaktadır. Söz konusu enstrümanlar içerisinde vakıf müessesesi ve vakıf benzeri kurumlar büyük bir yer tutmaktadır. Buradan hareketle Osmanlı kültüründe vakıf geleneğinin yoksullukla mücadelede önemli bir mekanizma olarak kullanıldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Sosyal ve içtimai hayatın her alanını kuşatan ve ortaya çıkması muhtemel sosyal, siyasal, ekonomik sorunların çözümünde aktif roller üstlenen vakıf müessesesi, Osmanlı Devleti'nin bir vakıf devleti olduğunu göstermesinin yanısıra günümüze uzanan sosyal sorumluluk anlayışının da bir uzantısıdır (Buluş, 2009, 21). Çalışmada, yoksulluk kavramının tanımı ve boyutlarından yola çıkarak Osmanlı vakıf müessesesinin ve diğer kurumlarının yoksullukla mücadeleye olan katkıları, önemi, ortaya çıkış nedeni ve günümüz sosyal, ekonomik ve siyasi hayatı için ifade ettikleri üzerinde durulacaktır.

Literatür Taraması

1. Yoksulluk Kavramı ve Türleri

Tanımlanması ve belirlenmesi oldukça güç bir kavram olan yoksulluğun herkesçe kabul edilen tek bir tanımı bulunmamaktadır. Kavramın tanımını oldukça güç hale getiren tanımda kullanılan öğelerin toplumdan topluma, zamana ve hatta tanımı yapan kişilerin değer yargılarına göre değişkenlik göstermesinden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle kavram mutlak, göreceli ve sübjektif olmak üzere üç grupta değerlendirilmektedir (Arabacı, 2013, 176; Lister, 2004, 12). Bazı kaynaklar ise kavramı yalnızca mutlak ve göreceli olmak üzere iki başlık altında incelemektedir (Barusch, 2009, 140; Ören, 2013, 111-113). Ayrıca yoksulluk türleri içerisinde kent yoksulluğunu dâhil eden kaynaklar da bulunmaktadır (Ören, 2013, 112, 113; Ören, 2011, 106).

1.1. Mutlak Yoksulluk (Absolute Poverty): Bireylerin maruz kaldıkları en ciddi yoksulluk türü olan ve "gelir yoksulluğu" olarak da adlandırılan mutlak yoksullukta bireyler Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisinin en alt basamağında yer alan fizyolojik ihtiyaçları dahi karşılayamamakta, tam anlamıyla muhtaç durumda bulunmaktadırlar (Ören, 2011, 105; Şenkal, 2011, 386, 387). Başka bir ifadeyle, daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde görülen mutlak yoksulluk, bireylerin yaşamlarını devam ettirebilecek asgari refah düzeyini elde edememesi olarak yorumlanabilir (Gündoğan, 2008, 43).

1.2. Göreceli Yoksulluk (Relative Poverty): Nispi özellikler içeren göreceli yoksulluk, kişinin toplumda yaşayan bir birey olmasından hareketle biyolojik olarak değil, üretimin ve sosyolojik yapının bir parçası olan bireyin "yeniden üretebilmesini" sağlamak amacıyla yaşam düzeyinin ve tüketim miktarının yeniden saptanmasını gerekli kılmaktadır (Şenkal, 2011, 386). Göreceli yoksulluk, bir toplumda yaşam standartlarındaki değişimle belirlenen yoksulluk türüdür (Alcock, 2008, 133). Dolayısıyla göreceli yoksulluk, duruma, şartlara, mekâna ve ihtiyaçların farklılaşmasına göre değişiklik gösterebilen bir yoksulluk türüdür. Göreceli yoksulluk kavramı ile ilgili Ören (2011) şu tespitlerde bulunmuştur (Ören, 2011, 106):



“Görelî yoksulluk, insanın sosyal bir varlık olduğu düşüncesinden kaynaklanan ve görelî olarak ihtiyaç duyduğu şeyleri ve zamanla değışebilen ihtiyaçları karşılayamama durumunu gösteren bir yoksulluk türüdür. Bu bağlamda, bireyi sadece temel ihtiyaçlarını karşılayacak biri olarak değil, sosyal bir varlık olarak da değerlendirmek gerekmektedir. Bu açıdan ele alındığında, görelî yoksullukta kişinin ihtiyacı sadece beslenme değil, aynı zamanda elektrik, sağlık, eğitim, ulaşım, yönetime katılma, sigortalı gelir getirici bir işe sahip olma durumları da göz önünde bulundurulur. Görelî yoksulluk sınırı toplumdaki genel yaşam düzeyini yansıtmaması ve yaşam düzeyinin içerisindeki eşitsizliği göstermesi bakımından önemlidir.”

1.3. Kent Yoksulluğu: Yoksulluğun bir diğer türü olan kentsel yoksulluk, bilinen yoksulluk türlerinden tamamen farklıdır. Kent yoksulluğu, köyden kente göç ederek kent yaşamının ana dinamiklerini kavrayamayan, uyum problemi yaşayan, güven duyguları eksik olması nedeniyle kendilerini toplumdaki soyutlayan ve kentleşme konusunda olumsuz yargılara sahip olan bireyleri ifade etmek için kullanılmaktadır. Kentsel yoksulluğun kökeninde bireylerin buldukları kent mekânına alışamamaları ve bunun sonucunda kendilerini kentten kopuk hissetmeleri yer almaktadır (Işık, 2007’den alıntılan Ören, 2011, 107).

1.4. Subjektif (Öznel) Yoksulluk: Bu yoksulluk türünde bireylerin yoksulluğu kendi algılayış biçimlerine göre kavrayışları esastır. Fakat gerek öznel olması gerek yoksulluk ölçümünün tam ve sağlıklı yapılamaması nedeniyle literatürde çok sık kullanılmamaktadır (Arabacı, 2013, 178).

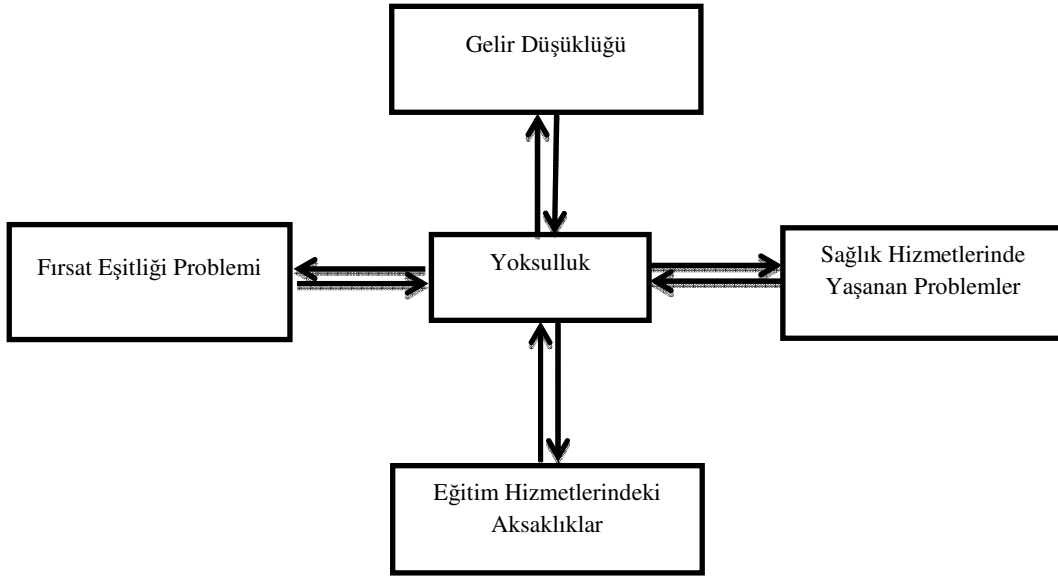
Yoksulluk kavramı ilk defa 1901 yılında Seeböhm Rowentree tarafından “toplam kazançların biyolojik varlığın devamı için gerekli olan yiyecek, giyim vb. asgari düzeydeki ihtiyaçları karşılamaya yetmemesi” şeklinde anlamlı bir biçimde tanımlanmış ve kavramla ilgili olarak BM, “temel gereksinme” kavramını geliştirmiştir. Söz konusu kavram, yoksulluğun tanımlanmasında bireylerin temel gereksinmelerini dikkate almıştır. Bu kavram daha sonra ILO ve Dünya Bankası tarafından da desteklenmiştir. Temel gereksinme kavramının içerdiği ve nitelediği ihtiyaçlar aşağıda belirtilmiştir (Ören, 2011, 106):

- Bir ailenin beslenme, barınma, giyim gibi asgari ihtiyaçları,
- Toplu tüketim için gerekli olan hizmetler (güvenli içme suyu temini, kanalizasyon hizmetleri, ulaşım, sağlık ve eğitim),
- Temel gereksinmelerin insan hakları çerçevesinde değerlendirilmesi,
- Toplumda yaşayan bireylerin kendileriyle ilgili alınacak kararlara dair karar verme süreçlerine aktif katılımı,
- İstihdamın temel gereksinme stratejisi açısından değerlendirilmesi.

Yukarıdaki maddelerden de anlaşıldığı üzere, devlet destekli veya sivil toplum merkezli sosyal koruma programlarının dışında kalan ve emek piyasasına katılmayan sosyal bir sınıf olgusunu ifade eden yoksulluk, kronik bir problem alanı olarak küresel bir ölçekte ele alınmalıdır. Özellikle kavram, küreselleşme dinamikleri ile birlikte düşünüldüğünde sorunun çözümünde sadece yerel problem alanlarının çözüme kavuşturulması yeterli olmayacak, küresel parametreler de dikkate alınmak durumunda kalacaktır. Keza problem, yerel faktörlerle birlikte küresel faktörler tarafından şekillenmektedir (Curtis, 2006, 152; Sadeq, 2002, 135). İstihdam artışı, sağlık ve eğitim hizmetlerinin insana yaraşır bir şekilde sunulması ve gelir adaleti ile doğrudan ilgili olan yoksulluğun nedeni yalnızca gelir düşüklüğüne bağlanmamalıdır (Adjaye, 2004, 196; Sadeq, 2002, 136). Yoksulluğun temel dinamikleri aşağıdaki şekilde belirtilmiştir (Şekil 1).



Şekil 1: Yoksulluk Kavramı ve Dinamikleri



Kaynak: Sadeq, a.g.m., s. 136.

Yoksulluk algısının ülkeden ülkeye değişkenlik göstermesi nedeniyle uluslararası örgütler tarafından gerçekleştirilen çalışmalarda amaç, özellikle az gelişmiş ülkelerdeki açlık sorununun çözümü olduğundan kavram, genellikle 'beslenme' veya 'gıda harcamaları' temelinde değerlendirilmektedir. Bu bağlamda yoksullukla mücadelede gelişmekte olan ülkeler veya az gelişmiş ülkelere yönelik ayrı ayrı reçeteler sunmak yerinde olacaktır. Nitekim gelişmekte olan ülkeler için açlık ve gıda yetersizliği yapısal bir sorun değildir (Dansuk, 1997, 1). Dolayısıyla yukarıda gelir azlığı (i), sağlık ve eğitim hizmetlerinin istenilen düzeyde olmaması (ii) ve fırsat eşitsizliği (iii) şeklinde kendini gösteren yoksulluk kavramının dinamiklerini belirlemeye yönelik olarak ifade edilen faktörler az gelişmiş ülkelerden çok; genellikle gelişmekte olan ülkelere yöneliktir. Ayrıca yoksulluk, toplumlarda hangi şekillerde ve hangi düzeylerde ortaya çıkabileceğine yönelik sinyal etkisi oluşturması nedeniyle büyük bir öneme sahiptir. Bu anlamda Osmanlı toplumunda faaliyet gösteren vakıf müesseselerinin ve diğer kurumların dönemin koşulları içerisinde yoksulluğun her şekline yönelik kurumsal düzeyde çözüm üretmesi, o dönem vakıflarının ve kurumlarının ayrıntılı incelenmesini gerekli kılmaktadır.

2. Osmanlıda Vakıf Kavramı ve Önemi

Arapça kökenli olan "vakıf" kelimesi kelime anlamı itibarıyla "alıkoyma, durdurma, tutuklama, duruş, kımıldanmama" anlamlarına gelmektedir. Vakfın çoğulu "evkaf" ise vakıflar demektir. Kelime, Osmanlı Türkçesi'nde bir şeyin vakfedilmesinin oluşturduğu sonuç anlamında kullanılmış olup, günümüze kadar da anlamını korumuştur. Vakfedilen kişinin aldığı ad "vâkıf", vakfedilen şey ise "vakıf" olarak nitelendirilmektedir. Kavram hukuki olarak bir malın kamu yararı amacıyla sonsuza dek alınıp el konulması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla herhangi bir malın vakfedilmesinde geri alma, süresinin kısaltılması, ya da yararlanma konusunda herhangi bir sınırlama söz konusu değildir. Keza vakıf müesseselerinin ön plana çıkan en önemli özelliği vakfedilen malın sürekliliğidir (Ballar, 1987, 4).

Vakıf kavramı bireyde var olan yardımlaşma ve dayanışma duygusunun bir yansıması olarak ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda yapılan bir tanımlamaya göre vakıf, "insanla birlikte mevcut olan karşılıklı dayanışma ve başkalarına iyilik yapma duygusunu, hukuki statüye kavuşturan ve ona süreklilik sağlayan, tüzelkişiliğe sahip, hukuki ve sosyal bir müessesedir." Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere, vakıf kavramının ortaya çıkışı karşılıklı dayanışmanın varlığı ile doğrudan ilişkilidir (Özaydın, 2003, 4).

Türk-İslam kültüründe her alandaki güzel örnekleriyle karşılaşılacak vakıf, başka bir tanıma göre bireyin sahip olduğu özel bir mülkü üzerinde hiçbir şekilde tasarruf etmeden ve tasarruf hakkı kalmamak kaydıyla süresiz olarak belirli bir hayır işi için kullanılmak üzere tahsis etmesidir (Yüksel, 2002: 47). Tarihsel süreç içerisinde tamamen dini bir anlayışın uzantısı olarak ortaya çıkan ve Türk Medeni Kanunu madde 101'de "gerçek veya tüzel kişilerin yeterli mal ve hakları belirli ve sürekli bir amaca özgülemeleriyle oluşan tüzel kişiliğe sahip mal toplulukları" olarak tanımlanan vakıfların tanımında bir değişiklik olmadığını



göstermektedir (4727 sayı ve 2001 tarih Türk Medeni Kanunu, md. 101). Bu durum Ballar (1987) tarafından şu şekilde ifade edilmiştir (Ballar, 1987, 4):

“Vakfın tanımında hemen hemen birleşilmiş ve bugüne kadar çerçevesinde bir değişiklik olmamıştır. Eski bir tanımlama, ‘Yararı Tanrı kullarına ilişkin olmak üzere belirgin bir varlığın, Ulu Tanrının mülkü gibi, diğer bir kimseye geçirilmesi ya da kendince alınmasının durdurulması ve yasaklanmasıdır.’ Bu tanımlamada önemli olan hususlar, “belirgin varlık”ın Allah’ın mülkü olarak kabul edilmesi, bu mülkün bir başkasının ya da kişinin kendisinin mal varlığına geçirilmesinin sonsuza dek durdurulması ve yasaklanması, sadece yararlarının Tanrı kullarına ilişkin tutulmasıdır. Yararın tek bir kişiye bırakılması mümkün olmayıp Allah’ın hoşnutluğunu ve vakfın geçerliliğini sağlayabilmek için yararların topluma özgülenmesi ve insanlığın hizmetine sunulması gerekmektedir.”

Osmanlı toplumunda vakıflar, yatırımların yapılması ve devlet hizmetlerinin halka daha kolay ulaştırılması amacıyla kurulmuş yapılardır. Büyük ve tafsilatlı bir vakıf medeniyetine sahip bir devlet olarak nitelendirilen Osmanlı, kendisinden önce var olan vakıf anlayışını geliştirmiş ve kurumsallaşmış bir yapı haline getirmiştir. Vakıfların katkılarıyla oluşturulan finansman şekli kültür, eğitim, sağlık, hayır işleri, bayındırlık, altyapı, dini ve sosyal hizmetler, sosyal güvenlik gibi toplumsal hayatın ihtiyaç duyulan tüm alanlarında kullanılmıştır. Dolayısıyla vakıflar, sadece ihtiyaç duyulan alanlarda hizmete dönüştürülen bir tasarruf sistemi olmakla kalmamış; aynı zamanda devlet bütçesi kullanılmadan yatırımlar yapılabilen bir mekanizmaya dönüşmüştür (Özcan, 2008, 124). Nitekim bu mekanizma sayesinde yine toplumsal ihtiyaçların karşılanması amacıyla günümüz sosyal devletlerinin yapmakla yükümlü buldukları hastaneler, aş evleri, şifa evleri, han, hamam ve kervansaraylar kurulmuştur (Şen, 2002, 33). Bu bağlamda vakıf medeniyetinin sosyal hayat içerisinde üstlendiği rol *“vakıflar sayesinde bir adam, vakıf bir yerde doğar, vakıf beşikte uyur, vakıf mallarından yer ve içer, vakıf kitaplardan okur, vakıf bir okulda hocalık eder, vakıf idaresinden ücret alır, öldüğü zaman vakıf bir tabuta konur ve vakıf bir mezarlığa gömülürdü.”* şeklindeki ifadede yerini bulmuştur (Aydın, 2008, 316).

2.1. Vakıfların Tarihçesi

Tarihin var oluşundan bu yana toplumsal, kültürel ve iktisadi hayatta bir şekilde varlıklarını sürdüren vakıf kurumlarının kaynakları ile ilgili olarak farklı yaklaşımlar ön plana çıkmaktadır. Bir kısım yaklaşımlar, vakıfların İslami kaynaklı bir model olduğunu ileri sürerken, bazı çalışmalarda ise vakıf benzeri oluşumların İslamiyet öncesinde de var olduğu savunulmaktadır (Köprülü, 1938: 1). Örneğin, bir görüşe göre İslamiyet öncesinde ilk vakıf teşkilatının M.Ö. 1280-1290 yılları arasında Hitit Kralı Hattusilis tarafından kurulduğu varsayılmaktadır. Boğazköy yakınlarında çıkarılan tablette vakıfla ilgili şu bilgilere yer verilmektedir:

“Kral Hattusilis düşmanı Armadaş’ın yener. Bir ev ile eklentilerini Tanrı’ya İster’a tapınmak üzere vakfeder. Oğlu Duthalyas’ı bu vakfın yönetimine memur eder. Bu ev ve eklentilerini her türlü vergi ve salmalardan başışık tutar. Her türlü saldırma ve elatmalardan korunması koşulunu koyar. Oğlu Duthalyas’ın kral olduktan sonra da bu görevi yapmaktan geri kalmamasını, tüm çocuk ve torunlarının aynı görevi sürdürmelerini ister. Yapmadıkları takdirde Tanrının lanetine uğrayacaklarını söyler.”

Tablette yer alan bilgilerden de öğrenildiği üzere, vakıf müesseseleri yine dini bir içerik olarak İslamiyet öncesinde de varlıklarını sürdürmüş, vakıf kurmak dini bir görev olarak addedilmiş, böyle bir görevin yapılmamasının ise Tanrı’nın cezalandırması ile sonuçlanacağı üzerinde durulmuştur. Yine Eski Yunan’da veya Roma’da bir kişinin herhangi bir malını başka bir kişiye, kendisinin belirleyeceği amacı değiştirmemek üzere bağışlaması, vasiyet etmesi aynı anlayışın başka uzantıdır (Ballar, 1987: 4, 5; vakfın tarihi ile ilgili ayrıca bkz. Köprülü, 1951, 479-518) Fakat tarihin hiçbir döneminde gerek sistemik anlamda gerek yönetsel ve kurumsal düzeyde vakıf kurumları Türk-İslam dönemindeki sentez kadar başarılı olmamıştır. Bunun en önemli nedeni ise İslam dininde vakıf anlayışının sosyal ve içtimai hayatta ön plana çıkan evrensel öğretileridir. Bu konuyla ilgili olarak Kuran’ı Kerimde geçen ayetlerden bazıları aşağıda verilmiştir (Soysaldı, 2004: 86):

“...onlar, mallarını sevindikleri halde, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yolculara, ihtiyaçlarını bildirenlere, esirlere verirler.” (Bakara, 2/177).

“Sana Allah yolunda neyi nasıl harcayacaklarını soruyorlar. De ki: “Verdiğiniz hayır (mal), ana-baba, yakınlar, öksüzler, yoksullar ve yolda kalmışlar içindir. Yaptığınız her hayrı muhakkak Allah bilir.” (Bakara, 2/215).



“Sevdiğiniz şeylerden (Allah için) harcamadıkça asla iyiliğe eremezsiniz (cennete giremezsiniz). Allah, yolunda her ne harcarsanız muhakkak onu hakkıyla bilir.” (Âl-i İmran, 3/92).

“Sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar ve Allah’a gönül hoşluğu ile borç verenler, işte onlara, karşılığı kat kat verilecektir. Ve onlar için (ayrıca) üstün bir mükâfat da vardır.” (Hadid, 57/18).

“(Mallarınızı) Allah yolunda harcayın, kendi ellerinizle kendinizi tehlikeye atmayın, iyilik edin doğrusu Allah iyilik edenleri sever.” (Bakara, 2/195).

Yukarıdaki ayetlerde açıkça ifade edildiği gibi, hayır yapma, güzel bir iş yapma şeklindeki eylemlerle özdeşleşen İslam dini hayatın merkezine ‘insanın iyiliğini ve hoşnutluğunu’ koymuştur. İnsanın mağduriyetinin giderilmesi, dezavantajlı konumdan kurtarılması, hayırseverlik ve yardım faaliyetleri İslam dininin merkezindeki temel öğretiler arasında yer almaktadır.

İslamiyet öncesinde vakıf kurumlarıyla ilgili olarak ilk oluşumların Hz. İbrahim tarafından kurulduğu varsayılmaktadır. Özellikle bu konuda kurdurduğu hayır kurumları ve Kabe’nin inşası bahse konu durumu teyit eder niteliktedir. Ayrıca Emeviler döneminde Şam’da bulunan Ümeyye Camii ile özdeşleştirilen köy ve meralar, Abbasilerin vakıf kurma çabaları, Selçuklu İmparatorluğu ile hukuki ve yönetsel açıdan hız kazanan vakıflar da oldukça önemlidir (Ballar, 1987, 5, 6). Abbasi halifeliği döneminde İslam dünyasının parçalara ayrılması ve Büyük Selçuklu Devleti’nin kurulması ile birlikte tüm Doğu Müslümanlarının Türk hâkimiyeti altına girmesi vakıf müessesesinin yeniden inşa edilmesi sonucunu doğurmuştur. Selçukluların Fatımî ve Şii hareketine karşı izlemiş olduğu Sünnî çizgi eksenindeki kamu politikaları, devlet kurumlarının her kademesinde vakıf teşkilatlarının kurulmasına ve medreselerin açılmasına öncülük etmiştir. XI. ve XII. asırlarda kurulan tekke, zaviye ve tarikatların artması, bir taraftan hayır kavramının toplumsal parametrelerin merkezine yerleşmesine, diğer taraftan ise vakıf sermayesinin artışına sebep olmuştur. Büyük bir maddi güce sahip olan Selçuklu sultanları, şehzade, din adamları ve devletin ileri gelenleri hayırda adeta yarışır duruma gelmişlerdir (Soysaldı, 2002, 390). Osmanlı devleti ise tam anlamıyla bir vakıf devletidir. Devletin yükselme ve büyüme dönemlerinde iktisadi yapının güçlenmesine paralel olarak vakıf sistemi de güçlenmiş ve tarihinde hiç görülmemiş bir seviye ulaşmıştır (Buluş, 2009, 21; Akdemir, 2005, 66).

2.2. Vakıfların Türleri

İşleyiş olarak iş tanımlarının, yönetici atamalarının ve denetimlerinin kurumsal ve profesyonel düzeyde gerçekleştirilmesi nedeniyle tam anlamıyla *checks and balance* sistemi üzerine kurulu vakıf sistemi (Var, 1981: 10), yoksulluğu ortadan kaldırmayı ve zenginden fakire gönüllü gelir aktarımını öngören ve dikey sosyal ve ekonomik hareketliliği hedefleyen filantropi (hayırseverlik) kavramıyla özdeşleşmiştir. İslam dünyasında ve özellikle Osmanlı topraklarında sağlık, eğitim, yoksulluk gibi temel sosyal siyaset konularında ortaya çıkan problemlerin çözümünde vakıflar büyük bir rol oynamıştır. Beşeri ve sosyal sermayenin kalkınmaya etkilerinin büyük ölçekte olduğu dikkate alındığında vakıfların ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmaya etkilerinin yadsınamaz düzeyde olduğu görülecektir (Aydın vd., 2006, 21). Vakıfların sosyal ve iktisadi hayatta üstlendikleri görevlerin daha iyi anlaşılması açısından türlerine değinmek yerinde olacaktır (Tablo 1).



Tablo 1: Cumhuriyet Öncesi ve Sonrası Kurulan Vakıfların Türleri

Dönem	Türleri	Açıklama
CUMHURİYET DÖNEMİ ÖNCESİ KURULAN VAKIFLAR	a) Taşınır ya da Taşınmaz Oluşuna Göre	Taşınır nitelikteki malların özgülendiği vakıflara örnek olarak Halid bin Velid'in zırhları, Hazreti Talha'nın silah ve atları örnek verilebilir. Akar ya da akar hükmünde olan taşınmaz mal ve mülklerin özgülünmesinden oluşan vakıflar ise taşınmaz mal vakıfları olarak kaydedilmektedir.
	b) Niteliklerine Göre	Niteliklerine göre vakıflar dört gruba ayrılmaktadır.
	ba) Doğrudan yararlanan vakıflar	Vakıf, camii, okul, kütüphane, medrese, yol, köprü, çeşme gibi vakıflar.
	bb) Kazanç sağlayan vakıflar	Arazi, bağ, bahçe, han, çarşı, mesken gibi vakıflar.
	bc) Evlatlık vakıflar	Vakfedilen malın tümünün ya da tümüne yakın bir bölümünün vakfın evlat ve torunlarına özgülendiği; ya sembolik olarak ya da nasebin yok olması durumunda diğer kişilere de yararlanma hakkı tanınan vakıflardır.
	bç) Doğal afet, kaza, sakatlık, hastalık ve ölüm vakıfları (Avarız vakıfları)	Hastalık, ölüm, sel yangın, zelzele gibi beklenilmeyen durumlarda, geliri bir köy ya da mahalle sakinlerine verilmek üzere kurulmuş bulunan vakıflardır.
	c) Mülkiyetine Göre	Mülkiyetine göre kurulan vakıflar iki gruba ayrılmaktadır.
	ca) Sağlam vakıflar	Özgülünen malların mülkiyetinin vakıf tüzel kişiliğine ilişkin bulunduğu vakıflardır.
	cb) Sağlam olmayan vakıflar	Miri araziden bir bölümünün yararının ya da tasarruf hakkının ya da her ikisinin hükümdar tarafından ya da onun izli ile başkası tarafından belirli bir amaç için özgülünmesidir.
	d) Yönetimlerine Göre	Vakıflar yönetimlerine göre ikiye ayrılmaktadır.
	da) Düzgün vakıflar	Ayrı ayrı tüzel kişiliğe sahip olmakla birlikte, doğrudan devlet tarafından yönetilen vakıflardır.
	db) Düzgün olmayan vakıflar	Bu vakıflardan Mülhak vakıflar, mütevellileri tarafından bağımsız olarak yönetilen ve devletin denetimine bağlı bulunan vakıflardır.
	e) Kiraya Verilmelerine Göre	Kiraya verilmelerine göre vakıflar dört gruba ayrılmaktadır.
	ea) Belirli bir süre için kiraya verilen vakıflar	Mütevellileri ya da devlet tarafından ay ve yıl gibi belirlenen geçici bir süre için doğrudan kiraya verilen ya da yönetilen mallardır.
eb) Belirli bir süre sonra bırakılmak üzere kiralanan vakıflar	Belirli bir süre için kiraya verilen vakıfların bu kısa süre sonunda belirli bir ücretle kiracılarına ya da bunların ölümünde varislerine bırakılan vakıflar.	
ec) Kesime verilmiş vakıflar	Vakıf arsası üzerindeki sebze, ağaç, ekin gibi sonradan yapılan şeylerin sahibinden alınan ve gelirleri yıllık takdir edilen vakıflar.	
ed) Hem peşin hem de ileride kirası alınan vakıflar		
CUMHURİYET SONRASI KURULAN VAKIFLAR	a) Aile Vakıfları	
	b) Dini Vakıflar	
	c) İşgörenlere Yardım Vakıfları	
	ç) Sosyal Sigorta Vakıfları	
	d) Yükseköğretim Vakıfları	
	e) Kamuya Yararlı Vakıflar	
	f) Kamusal Vakıflar	
g) Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları		

Kaynak: Ballar, 1987, 6-8.



Türk-İslam geleneği ile adeta bütünleşen ve sosyolojik yapı içerisinde aktif bir rol üstlenen vakıflar, niteliklerine, taşınır veya taşınmaz oluşlarına, yönetimlerine, kurulduğu döneme bağlı olarak farklı adlarla anılmaktadırlar. Bu bağlamda fonksiyonları itibariyle de çeşitlilik gösteren vakıfların, sosyal adaletin sağlanmasına, gelir aktarımına, sosyal yardımlaşmaya ve barışa sunduğu katkıların en üst düzeyde olduğu vurgulanabilir. Başka bir ifadeyle, buldukları dönemler de dikkate alındığında vakıflar, sosyal ve ekonomik yapının ana omurgasını oluşturmuşlardır (Soysaldı, 2002, 384). Ancak devletin siyasi ve iktisadi olarak zayıflaması vakıfların sürdürülebilirliğini de etkilemiştir (Özaydın, 2003, 6).

2.3. Osmanlı Vakıflarının Ortaya Çıkış Nedenleri

Osmanlı'da vakıf anlayışı, salt gönüllülük esasına dayanan teknik bir hizmet sunumu ya da salt gönüllü dayanışması olmanın ötesinde devlete, piyasa ve insana bakışı yansıtan bir olgu niteliğindedir. Bu anlayış, devletin her şeyi kendi başına ve mükemmel bir biçimde yapmasının mümkün olmadığı görüşüne dayanmaktadır. Piyasa karşısı bir düşünce olmamasına rağmen piyasa rekabetine maruz kalan bireylerin mağdur olmamasını amaçlayan Osmanlı vakıflarının ana hedefi, öncelikle bireyi mağdur etmemek ya da onu mağdur eden düzenlemelerin etkisini minimize etmektir. Önemli olan bireyin mutluluğu, gelişimi ve sosyal hayattaki ihtiyaçlarının karşılanmasıdır (Al, 2008, 55). Bu anlamda Osmanlı vakıflarının ortaya çıkış gerekçeleri arasında bireyin psiko-sosyal yapısı, topluma bakan yönü, sosyo-politik nedenler, kültürel parametreler, dini yayımlılık, ekonomik nedenler, ideolojik yaklaşımlar, insan ihtiyaçları ve devlet halk arasındaki ilişkiler sayılmaktadır. Şimdi bu nedenlere kısaca değinelim (Güngör, 2010, 184-191; Özaydın, 2003, 7-10).

2.3.1. Bireyin Psiko-Sosyal Yapısı

Bireyin psiko-sosyal özellikleri arasında bulunan hayırseverlik veya başka bir ifadeyle öldükten sonra unutulmama, iyi bir şekilde anılma gibi özellikler bireylerde ve toplumlarda vakıf anlayışının hızla yaygınlaşmasına neden olmuştur. Keza vakıf, dini yaklaşımla da bütünleşik olarak düşünüldüğünde öldükten sonra da canlı kalmanın, dua ve sevabın devam etmesinin başka bir adıdır. Bu bağlamda hayırla yâd edilme duygusu içerisinde olan her birey vakıf kavramına büyük bir anlam yüklemiştir (Güngör, 2010, 175, 176).

2.3.2. Toplumsal Nedenler

Bireylerin ve toplumların tamamen farklı karakteristiğe sahip olmaları vakfın ortaya çıkışına zemin hazırlayan bir diğer faktördür. Toplumsal yapı içerisinde zengin-fakir, yaşlı-genç, eğitilmiş-eğitimsiz, sağlıklı-engelli, dindar-demokrat gibi paradoksal kimlikler her zaman var olmuştur. Bu oldukça doğaldır. Ancak mühim olan bu farklılıkların bir çatışma aracı haline gelmemesidir. Dolayısıyla bu noktada toplumu ortak paydalarda buluşturacak mekanizmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Nitekim kurulan darüşşifalar ve bimarhanelerle zengin fakir ayrımını yok eden ahi vakıflarındaki yardımlaşma (teavün) sandıklarıyla, zekât ve sadaka kurumlarıyla gelirin yeniden ve dengeli bir biçimde dağılımına olanak tanıyan, eğitim faaliyetlerine destek veren vakıflar, sosyal sorumluluk projesi örnekleri olduğu gibi, sosyal çatışmaların engelleyicisi ve sosyal barışın teminatı niteliğindedir (Özaydın, 2003, 8, 9; Güngör, 2010, 176, 177).

2.3.3. Sosyo-Politik Nedenler

Toplumda gelişmenin ve kalkınmanın sağlanabilmesi ve kökleşmesi ancak siyasi olarak istikrarın var olduğu ortamlarda gerçekleştirilebilir. Siyasal olarak kargaşanın devam ettiği bölgelerde ise ekonomik, sosyal ve kültürel gelişmeden söz edilemez. Bu açıdan vakıf eserlerinin ve vakıf merkezli faaliyetlerin zirve yaptığı dönemler sürekli huzurun ve istikrarın var olduğu dönemler olarak ön plana çıkmaktadır. Örneğin, gerek Selçuklularda siyasi birlikteliğin yeniden tesis edilmesi gerek Osmanlılarda Anadolu'da beyliklerin aynı ideal etrafında toplanarak bir araya gelmeleri bu devletlerin buldukları coğrafyalarda bir huzur ikliminin oluşumuna zemin hazırlamıştır. Böylelikle vakıf eserlerinin inşası ve vakıf faaliyetleri toplumun tüm kesimlerini kuşatacak kadar büyümüş, söz konusu toplumların vazgeçilmezleri arasındaki yerini almıştır. Dolayısıyla siyasi ve ideolojik düzenin sürdürülebilirliği vakıfların ortaya çıkışlarında büyük bir rol oynamıştır (Güngör, 2010, 177, 178).

2.3.4. Kültürel Parametreler

Vakıfların oluşumuna etki eden bir diğer faktör, Türk-İslam toplumlarının sahip oldukları kültürel kodlardır. İslam dininin özünde var olan hayırseverlik, yardımlaşma duyguları aslında vakıf çatısı altında somutlaşmıştır. Bu nedenle İslam toplumlarının dinden kaynaklanan sosyal, ekonomik ve kültürel



pratiklerin varlığı da ayrıca vakıf kavramının ortaya çıkışını şekillendirmiştir (Güngör, 2010: 178; Özyayın, 2003, 8, 9).

2.3.5. Dini Yayılmacılık

Tarihte büyük medeniyetler kurmuş, halen bu medeniyetlerle özdeşleştirilerek anılan devletlerin bu denli aşama kaydetmeleri ve gelişme göstermelerinin ardındaki itici gücün “din” olduğu savunulabilir. Yunan, Roma, Batı ve Osmanlı medeniyetleri bunun somut örnekleri arasındadır. Nitekim, Osmanlı toplumunun en büyük referansının İslam dini olması da bu dinin pratik hayattaki yansımalarının tüm dünyaya gösterilmesini zorunlu kılmıştır. Aslında Osmanlı vakıflarının, İslam dininin toplumsal hayatın her aşamasındaki yansımalarından ibaret olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Dolayısıyla İslam dini vakıf, vakıf da İslam dinini simgelemiş, bu kavramlar adeta birbirleriyle özdeşleştirilmiştir (Özyayın, 2003, 7, 8).

2.3.6. Ekonomik Nedenler

Vakıfların ortaya çıkışlarında ekonomik sebeplerde bulunmaktadır. Özellikle ekonomik düzenin yeniden dezavantajlı kesimler lehine dönüştürülmesi, bu grupta yer alan bireylerin hak ve hukuklarının korunması, gelirin yeniden dağılımı, sosyal düzenin yeniden inşası gibi faaliyetler vakıfların ekonomik olarak da fonksiyonlarının bulunduğu bir göstergesidir. Burada esas amaç, toplumda mağdur bulunan birey sayısını azaltmak ya da asgariye indirmektir (Güngör, 2010, 179).

2.3.7. Devlet-Halk Arasındaki İlişkiler

Vakıflar, devletin yükümlülüklerinin bir kısmını devlet adına yerine getirdiklerinden devletin sorumluluk alanını azaltmakta ve bireysel memnuniyetin artmasına katkı yapmaktadır. Bu durum, Şeyh Edebalı'nın “İnsanı yaşat ki devlet yaşasın.” sözleriyle özdeşleşen devletlerin sürdürülebilirliklerini ve kalıcılıklarını arttırmaktadır. Başka bir ifadeyle vakıflar, bir taraftan devlet ile halk arasında yakınlaşmaya katkı sağlarken, diğer taraftan bireylerdeki “negatif devlet” anlayışını yok etmekte ve toplumsal barışa katkı sunmaktadırlar. O bakımdan vakıflar, devlet hizmetlerinin halka ulaştırılmasında bir araç niteliğindedirler (Güngör, 2010, 180).

2.4. Osmanlı Vakıflarının Yoksulluğu Önlemedeki Rolü

Osmanlı devlet yapılanmasında maliye, gelir ve giderler bağlamında devletin bütçe planlamalarını yaparken, Tımar sistemi ise devlet mülkiyetine ait toprakların tımar gelirleri elde eden kişiler tarafından işletilmesine olanak tanımaktadır. Diğer taraftan mali sistemin üçüncü ayağı olan vakıflar ise eğitimden sağlığa, din işlerinden bayındırlık hizmetlerine varıncaya kadar temel yatırım işlerini gerçekleştirmektedirler. Mekke ve Medine gibi kutsal şehirlerde kurulan vakıfların temel amaçlarının bu şehirlerdeki yoksul halk olduğu dikkate alınırsa, Osmanlı mali sisteminde yoksulluğun önlenmesi temelinde vakıfların büyük bir rolünün olduğu söylenilebilir (Kayahan ve Görkaş, 2010, 214; Imber, 2001, 108).

Tarihi perspektif içerisinde değerlendirildiğinde vakıfların sundukları hizmetlerin çeşitlilik arz ettiği görülecektir. Eğitim ve öğretime dönük hizmetler, kültür hizmetleri, bayındırlık hizmetleri, sağlık, güvenlik, ulaşım, temizlik, turizm, şehircilik hizmetleri ve ekonomik hizmetler bunların en önemlilerindedir (Yüksel, 2002, 49; Ateş, 1982, 55; Berki, 1965, 85-91). Özellikle günümüzde belediyeler yoluyla gerçekleştirilen bayındırlık hizmetlerinin büyük bir kısmı Osmanlı döneminde vakıflar yoluyla gerçekleştirilmiştir. Toplam bütçe miktarlarının genel bütçe içerisindeki oranı dikkate alındığında bu kurumların Osmanlı ekonomi politikasında oynadıkları rolün büyüklüğü daha kolay anlaşılacaktır. Çizakça (2006) vakıfların Osmanlı ekonomisinde oynadığı rolü aşağıdaki cümlelerle ifade etmiştir (Çizakça, 2006, 22):

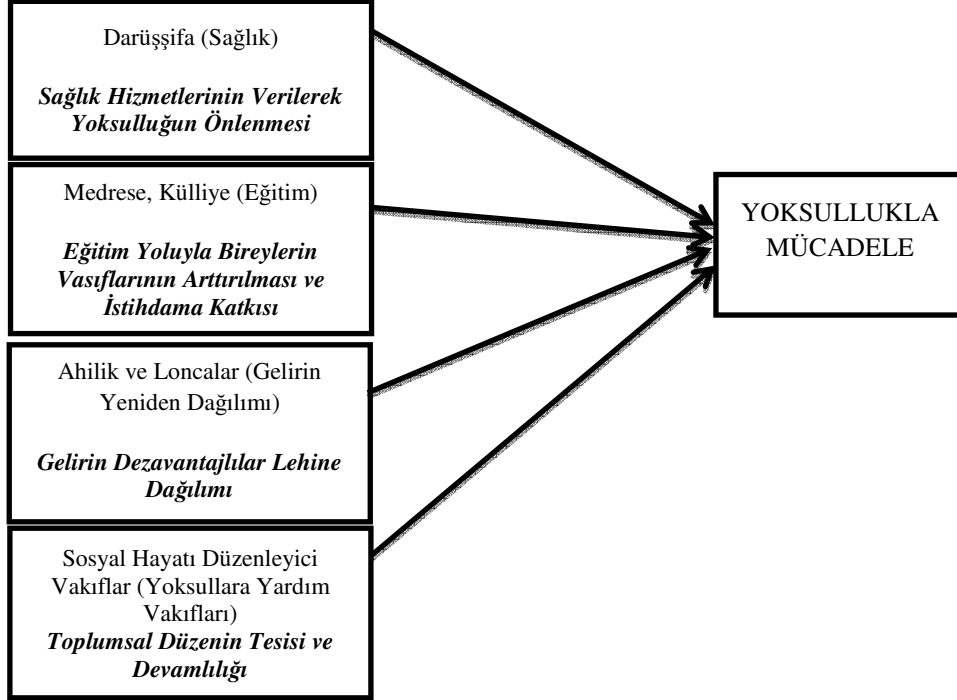
“Gerçekten de, vakıflar sayesinde ki güçlü devlet tarafından mülkiyet haklarının çiğnenmesi engellenmiş; İslam medeniyetinin zengin mimari mirası finanse edilip yüzyıllarca korunabilmiş; mahalleler maddî bunalıma düşen bir devlet tarafından bindirilen ağır vergi yükünü kaldırabilmiş; arazilerin İslam hukuku gereği aşırı parçalanması önlenmiş; yaşlılık ve maluliyet maaşları verilebilmiş; bir kurum olarak sigortanın bilinmediği bir çağda, lonca ya da mahalle üyeleri için ilkel de olsa bir sigorta güvencesi sağlanmış; köprüler, yollar, limanlar, deniz fenerleri, kütüphaneler, sarnıçlar, su bentleri, çeşmeler ve kaldırımlar inşa edilip, korunabilmiş; kısacası savunma hariç medeni bir toplumda olması beklenen tüm hizmetler bu sistem sayesinde finanse edilmiş, örgütlenmiş, inşa edilmiş ve korunmuştur.”

Temel amaçları sosyal, ekonomik, kültürel ve eğitsel anlamda “toplumsal iyileşme” olan (İhsan ve Modamed İbrahim, 2011, 253) Osmanlı vakıf medeniyetinin yoksulluğun çözümüne olan katkısının detaylı



bir şekilde irdelenebilmesi için öncelikle vakıflarının “bağış” ve “yönetim” uygulamalarına bakmak yerinde olacaktır. Vakıfların temel finansman kaynağını oluşturan bağış uygulaması bireyin kendi inanç sistemi içerisinde değer verdiği bir yaklaşım iken vakıf yönetimi ise bazen gönüllü yöneticiler için ayrılan nakdi bir yardım veya güven esasına dayalı olarak yürütülen prosedürler bütünüdür. Kurulması konusunda herhangi bir zorlamanın olmadığı vakıflar (Sadeq, 2002, 142, 143), yoksullukla mücadeleye verdikleri katkılar anlamında Osmanlı sistematiği içerisinde değerlendirildiğinde aşağıdaki tablo ortaya çıkacaktır (Şekil 2).

Şekil 2: Yoksullukla Mücadelede Osmanlı Vakıf Modeli



Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Adanmışlığın bir göstergesi ve sunduğu sosyal hizmetlere karşılık olarak sahiplerine ekonomik güven veren ve halkın refahını optimum düzeyde arttırmak amacıyla faaliyet gösteren vakıflar (Kuran, 2001, 841), Osmanlı medeniyeti içerisinde darüşşifalar, medreseler, imarethaneler, ahilik vakıfları ve sosyal hayatı düzenleyici vakıflar şeklindeki sistematik bileşenlerle yoksullukla mücadeleye katkıda bulunmuşlardır. Şimdi de Osmanlı toplumu içerisinde faaliyet gösteren ve yoksullukla mücadelede kurumsal bir nitelik kazanan bu kurumsal yapılara değinelim.

2.4.1. Darüşşifalar

Akrabalık ilişkileri veya dini yaklaşımlara bağlı olarak Doğu toplumlarında ortaya çıkan sosyal sınıflar arasındaki uyumun sağlanması, dezavantajlı grupların oluşumunun engellenmesi veya minimize edilmesi, çatışma yerine uzlaşma kültürünün oluşturulması anlamında büyük faydaları bulunan vakıfların yoksulluğun çözümüne yönelik olarak yaptıkları katkılar arasında yer alan darüşşifalar, yani günümüzün hastaneleri bahsedilmeye değer kurumlar arasında ön sıralarda yer almaktadır (Baer, 1997, 264). Özellikle günümüzün primli sosyal sigortacılık ilkeleri bağlamında düşünüldüğünde darüşşifalar, o dönem muhtaç durumda olan bireylerin tedavi hizmetlerinin karşılanmasında büyük bir rol oynamışlardır. “Tıbbi olayların gerçekleştirildiği yapı birimleri” olarak tanımlanan darüşşifaların ilk örneklerini yine vakıf sistematiği içerisinde Büyük Selçuklu veziri Nizamülmülk tarafından inşa edilen Nizamiye Medreseleri’nde görmek mümkündür. 19. yüzyıla gelene kadar inşa edilmiş olan darüşşifaların büyük bir kısmı mimari özellikleri itibarıyla Nizamiye Medreseleri’ne benzer bir biçimde inşa edilmiştir. Nitekim Osmanlı döneminde sultanlar tarafından yaptırılan külliyeler içerisinde bir bütünlüğü temsil eden darüşşifalar, teorik anlamda tıp öğretiminin gerçekleştirildiği, uygulama eğitimlerinin verildiği ve hasta hizmet sunumlarının yapıldığı organik birimler olmaları yönüyle kurumsal özellikler taşımaktadır (Cantay, 2013, 109).

Darüşşifalar, geliştirdikleri yöntemlerle akıl hastalıklarının tedavisinde de büyük görevler üstlenmişlerdir. Özellikle müzikle tedavi yaklaşımına verdikleri önemle Ortaçağ Avrupa’sından oldukça



farklılaşmış olan darüşşifalar, hastanın kişisel, fiziksel ve psikolojik niteliklerine hatta milliyetine göre değişik makam ve enstrümanlar kullanarak müzikle terapi yöntemini başarıyla uygulayan kurumlar arasında yer almaktadır. Bu amaçla Selçuklu ve Osmanlı döneminde kurulan hastaneler dünya psikiyatri tarihi açısından da kayda değer bir gelişme olarak ele alınmalıdır (Erer ve Atıcı, 2010, 31).

Bazı kaynaklara göre Türk toplumlarında müzikle tedavinin tarihinin 6 bin yıl öncesine dayandığı savunulsa da bu yöntemi en iyi uygulayan Selçuklu ve Osmanlı toplumları olmuştur. Müzikle tedavi konusunda ilk şifahane 900 yıl önce Selçuklu sultanı Nureddin Zengi tarafından Şam'da inşa edine Nureddin Hastanesi, buna ek olarak da İstanbul Fatih'te yapılan Fatih Darüşşifası ve Edirne'deki Edirne Darüşşifası (II. Bayezid Külliyesi) örnek olarak verilebilir (Gençel, 2006, 699, 700). Kuruldukları dönem dikkate alınarak bir değerlendirme yapmak gerekirse insana değer veren ve insanın değerli bir varlık olduğunu ön plana çıkaran darüşşifalar, toplum içerisinde yardıma muhtaç bireylere gerek sağlık hizmeti sunması gerek vakıf toplumunun ihtiyaçları göz önüne alınarak eserler inşa edildiğini göstermesi bakımından Osmanlı toplumunun kurumsal kimliğinin bir parçasını oluşturmaktadır (Keleş, 2001, 186).

2.4.2. Medreseler

Bireylerin vasıf düzeyinin yükseltilmesine ve istihdamına verdiklerine katkılar nedeniyle medreseler, Osmanlı toplumunda yoksullukla mücadelenin önemli bir ayağını oluşturmaktadır. Medreseler, İslâm tarihinin en dikkat çeken eğitim-öğretim kurumu olma özelliğine sahiptirler. Öncelikle Türk-İslâm kültürünün bir sentezi niteliğinde ortaya çıkmalarına rağmen zamanla her tarafa yayılmış, ilköğretim üstündeki değişik eğitim kademelerindeki yerini almıştır. Bu açıdan medrese, "eğitim-öğretim faaliyetlerine tahsis edilen ve bu amaçla gerekli unsurların sağlandığı belirli mekânlara verilen özel bir anlamı" ifade etmektedir. Demek ki medrese, sadece üniversite düzeyinde bir eğitimin verildiği yer ya da mekân değil, ayrıca eğitimin tüm kademelerini temsil eden kurumsal yapının adıdır (Hızlı, 2008, 26).

İslam eğitim-öğretim geleneğinin kendine özgü kurumlarından biri olan medreseler, Selçuklulardan aldıkları mirasla Osmanlı döneminde de etkinliklerini giderek arttırmışlardır. Osmanlı'nın ilk dönemlerindeki medreseler genellikle ve bizzat sultanlar tarafından devlete başkentlik eden Bursa ve Edirne gibi şehirlerde hizmet vermek amacıyla kurulmuşlardır. Ancak İstanbul'un fethinden sonra gerek sayılarının gerek kalitelerinin artışı medreselerin en parlak dönemlerini yaşamalarına neden olmuştur. Bu dönem Osmanlı medreselerinde eğitim öğretim gelenekleri Osmanlı coğrafyası dışından gelen bilim insanları tarafından şekillendirilmiştir (Hızlı, 2008, 26).

Yukarıda da değinildiği gibi, Osmanlı medreseleri orta ve yüksek öğretim kurumları şeklinde faaliyet göstermişlerdir. İlk Osmanlı Medresesi ise "İznik Orhaniyesi" adıyla anılan Orhaniye Medresesi 1330 ve 1331 yılları arasında İznik'te Orhan Gazi tarafından yaptırılmıştır (Öktem, 2004, 271, 272). İznik medresesinin kuruluşuna kadar Osmanlı medrese eğitimiyle ilgili olarak fazla bir bilgi bulunmamaktadır. Muhtemeldir ki, bu medresenin yapımından önce medrese binası olarak camiler hizmet vermiş olmalıydılar. Bu nedenle yeni kurulan devletin yetişmiş insan kaynağı ihtiyacı daha çok Selçuklular döneminde Anadolu'da ilim ve kültür şehirleri olan Konya, Kayseri ve Sivas gibi şehirlerden ve kuruldukları bölgeler itibarıyla daha eski ve köklü bir İslami geçmişe sahip olan bilim insanları tarafından karşılanmıştır. Ayrıca Osmanlı eğitim ve öğretim faaliyetlerinin niteliğine yönelik olarak şu tespitlerde bulunulabilir (Unan, 1999, 140-160; <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~unan/akademik21.html> (Erişim Tarihi: 31.10.2013):

"Osmanlı devletinde eğitim-öğretim faaliyetleri devlet tarafından, belirli ve kesin kanunlara bağlanmış bir vazife olarak üstlenilmemişti. Bu faaliyetler -hükümdarlar tarafından kurulan müesseseler da dâhil- vakıf sistemi çerçevesinde, bir bakıma husûsî teşebbüsler denebilecek bir yapılanma içerisinde yürütülmüştü. Gerçi bu sistemin başında, yine bir devlet memuru ve ulemânın başı olan şeyhülislâm bulunuyordu. Bu bakımdan, ilk tahsil de dâhil olmak üzere, II. Mahmud dönemine kadar mecbûrî eğitim söz konusu değildi; II. Mahmud döneminde, sâdece ilk tahsil mecbûrî hâle getirilecektir ki, o da birkaç büyük kentle sınırlı kalmıştır. Devlet, teşekkül etmiş bulunan eğitim-öğretim müesseselerini yakından tâkip etmekle birlikte, bunu aslî vazifeleri arasında değerlendirmiyordu; dolayısıyla fertlerin bu imkânlardan faydalanmaları, sosyal çevrelerinin durumuna ve yakalayabildikleri fırsatlara bağlı kalyordu."

Osmanlı toplum ve medeniyetinin inşasında önemli görevler yerine getiren ve vakıf sistemi içerisinde faaliyet gösteren medreseler, insan kaynağının zenginleşmesine ve vasıflarının artmasına yönelik olarak yaptıkları hizmetlerle toplumsal düzenin yeniden şekillenmesinde ve yoksullukla mücadelede belirgin bir rol oynamışlardır.



2.4.3. Ahilik Teşkilatları (Vakıfları) ve Loncalar

Arapça'da "kardeş" anlamına gelen Ahi kelimesi Türklerin İslamiyet'i topluluk olarak kabul ettikleri dönemlerde, İslam inancı ile Türk örf ve adetlerinin bütünleşmesi sonucu gelişen bir düşünce sistemi ve yaşam tarzını nitelendirmektedir (Ekinci, 2008, 15). Anadolu insanının kültürel ve inanç değerleriyle şekillenen ahilik anlayışı, bu insanlara çalışarak kazanmanın, dürüstlüğü, yardımlaşmanın, muhabata güven aşılamanın bir gerekliliği olarak ortaya çıkmıştır (Şimşek, 2002, 19).

Osmanlı toplumunda sosyal siyaset mekanizmasının önemli bir ayağını oluşturan ve esnafların problemlerinin çözümüne yönelik olarak faaliyet gösteren loncalar, din ve tarikat esasına göre herhangi bir sınırlama getirmediğinden ve esnaf oluşumları ölçeğinde ağır koşullara sahip olmadığından eski ahilik teşkilatına ek olarak birçok değişik özelliklere de sahiptiler. Lonca teşkilatlarının sosyal politika bağlamında ortaya koyduğu en önemli yenilik esnaflar arasında dayanışmanın artmasına olanak sağlayacak *teavün sandıklarının* kurulması olmuştur. Sandıklardan yardım alınabilmesi için üyelerin veya aile üyelerinin muhtaç durumda olması koşulu getirilmiştir. Bu bağlamda lonca teşkilatları tarafından kurulan teavün sandıkları o dönemde sakatlık, hastalık, iş kazası gibi toplumsal risklerle karşılaşılması durumunda günümüzün sosyal güvenlik kurumlarının görevlerini yerine getirdiği savunulabilir. Dolayısıyla günümüz sosyal güvenlik teşkilatlarının önemli bir fonksiyonu olan gelirin yeniden dağılımı ilkesine paralel olarak o dönem lonca teşkilatları sosyal yapı içerisinde üretimin daha verimli ve düzenli yapılmasını sağladığı gibi, toplumsal dengenin oluşumuna da katkı sağlamıştır (Şen, 2002, 27-30).

Osmanlı geleneğinde var olan yardımseverlik, dayanışma, misafirperverlik gibi duygular günümüzde olduğu gibi geçmişte de hep var olmuştur. Vakıf anlayışı bunun en güzel göstergesidir. Aslında geniş anlamda sosyal politika uygulamalarının birçoğu Türk milletinin geleneksel yapısında ve genetik kodlarında var olan uygulamalardır (Ören, 2011, 39). Örneğin, devlet içerisinde Anadolu'nun birçok yerinde kurularak faaliyet gösteren Ahi Birlikleri ve onların bünyesinde kurulan orta sandıkları, diğer bir ifadeyle esnaf ya da teavün sandıkları vasıtasıyla teşkilat, üyelerine karşılaşılabilecekleri muhtemel sosyal risklere karşı korumak için sosyal güvenlik ve kredi imkânları sağlanmış, ayrıca hammadde bulma, yeni iş kurma konusunda da yardımcı olunmuştur. Nitekim yer verilen tüm bu uygulamalar Ahilik'in aşağıda belirtilen temel prensipleriyle doğru orantılıdır (Ülger ve Ülger, 2005, 50; Ahilik, Orta Sandığı ve Teavün Sandığı ile ilgili ayrıntılı bilgi için ayrıca bkz. Bilgin ve Tanıyıcı, 2008, 138; Durak ve Yücel, 2010, 154, 155; Tüzen, 2007, 85-104; Yücel, 2008, 67-73; Şanal ve Güçlü, 2007, 379-390; Öztürk, 2002: 43-56; Turan, 2007, 151-187; Kantarcı, 2007, 64-73; Şahin, Öztürk ve Unalmış, 2009, 800-804; Tatar ve Dönmez, 2008, 194-202; Akça, 2004, 209-219; Arnakis, 1953, 232-247; Enginer, 2009, 224-223).

1. "İyi huylu ve güzel ahlaklı olmak,
2. Gerek iş hayatında gerekse kişisel hayatta güvenilir olmak,
3. Hiç tereddüt etmeden doğruyu söylemek, nefret ve kıskançlıktan kaçınmak.
4. Verilen sözü tutmak,
5. Cömert olmak, insanlara saygılı davranmak,
6. Komşulara yardım etmek,
7. Gururdan ve kibirden uzak durmak,
8. Adil ve doğru olmak,
9. Yaptığın bir iyiliğin karşılığını beklememek, samimiyetle ve güler yüzle çalışmak,
10. Kötülük yapana dahi iyilikte bulunmak,
11. Arkadaşlığa ve kardeşliğe değer vermek,
12. Çalıştırdığın insanların haklarını gözetmek ve onları korumak, kollamak,
13. Azla yetinmesini ve çoğa şükretmesini bilmek,
14. Fena davranışlardan ve konuşmalardan kaçınmak,
15. Kendini yetiştirmek ve yeni meziyetler kazanmak,
16. Bilgili olmak ve bu bilgiyi toplumun iyiliği için kullanmak,
17. Toplumda barışı muhafaza etmek,
18. Kendimize nasıl davranılmasını istiyorsak insanlara da o şekilde davranmak."

Yukarıdaki öğretilerden anlaşıldığı üzere, otokontrol mekanizması içerisinde bireyin ve toplumun genel iyiliğini hedefleyen Ahilik Teşkilatları ve loncalar, Osmanlı vakıf anlayışının bir uzantısı niteliğindedir. Bu bağlamda topluma sürekli çalışmayı ve çalışarak kazanmayı, dürüstlüğü ve ahlaki meziyetleri öğütleyen bu kurumlar, ekonomik verimliliğe ve yoksulluğun çözümüne yönelik olumlu anlamda katkılar sağlamışlardır. Her şeyden önemlisi bahse konu bu kurumlar, muhtaç duruma düşen kişi



veya kişileri muhtaçlıktan kurtarıcı bir fonksiyon üstlenmesi nedeniyle yoksulluğun giderilmesinde önemli görevler üstlenmişlerdir.

2.4.5. Sosyal Hayatı Düzenleyici Vakıflar

Osmanlı tarafından sosyal hayatta karşılaşılan problemlerin çözümü amacıyla kurulan vakıflarda yoksulluğun çözümünde büyük bir rol oynamıştır. Bu vakıflar sosyal ilişkilerde yaşanabilecek muhtemel sosyal risklerin zararlarını yok etmek veya asgariye indirmek amacıyla kurulan vakıflardır. Bu vakıflardan birkaçına yönelik bilgiler aşağıdaki tabloda ayrıntılı olarak verilmiştir (T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2007: 13, 12, 14, 11, 32, 33, 22, 20, 46) .

Tablo 2: Sosyal Hayatı Düzenleyici Vakıflara Örnekler

Vakfın Türü	Vakfın Amacı	Vakfın Kurulduğu Yer	Vakfın Kurulduğu Tarih
<i>Yuva Kuran Vakıf</i>	Evlenmek isteyen bayanların ve yaşlı kadınların giderlerinin karşılanması amacıyla senede altı bin kuruş harcanacaktır.	İstanbul	1865 (Miladi)
<i>Gölleri Temizleyen Vakıf</i>	Görevi Ali Mescidi yanında bulunan kaldırımları ve Çukurbostan mevkiindeki gölü temizlemektir.	İstanbul	1585 (Miladi)
<i>Yetime Annelik Babalık Eden Vakıf</i>	Yetimlere ergenlik çağına kadar bakmak ve onlara yazlık elbise tedarik etmek.	Şanlıurfa	1384 (Miladi)
<i>Papuç Parası Veren Vakıf</i>	Ramazan ayında köyüne gitmeyip medresede kalan öğrencilere papuç parası vermek. Kozanlı Camii Mektebi'nde yatılı kalan öğrencilerden ailesi uzak yerlerde olanlara ayda iki kuruş, yerli talebelere ise bir kuruş vermek.	Gaziantep	1818 (Miladi)
<i>Borçlu Dostu Vakıf</i>	Gelir fazlasının dörtte biri İstanbul'da borcundan dolayı hapse düşenlere harcamak.	İstanbul	1822 (Miladi)
<i>Öğrencilere Elbise Veren Vakıf</i>	Üsküdar'daki mektep öğrencilerinden fakir olanlara elbise dağıtmak.	İstanbul	1582 (Miladi)
<i>Amâlara Yardım Eden Vakıf</i>	Bahçe ve Dükkânları Amalara Vakfetmek.	Siirt	1903 (Miladi)
<i>İftar Veren Vakıf</i>	İstanbul Eyüp Yahyazade Şeyh Mehmet Hasib Efendi dergâhında Ramazan ayında her akşam fakirlere iftar yemeği vermek.	İstanbul	1904 (Miladi)
<i>Dul ve Yetime Ulaşan Vakıf</i>	Hastalık ve doğal afetler karşısında geçim darlığına düşen Müslüman yetim ve dul hanımların ihtiyaçlarını karşılamak.	Sivas	1321 (Miladi)

Kaynak: T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü, 2007, 6-66.

Tabloda belirtildiği üzere, Osmanlı dönemi sosyal hayatı düzenleyici vakıflar toplumda yardıma muhtaç, fakir ve öğrenci gibi kimselere aynı ve nakdi olmak üzere yardımlarda bulunmuşlardır. Sosyal hayatın bütününe kuşatan vakıflar tarafından gerçekleştirilen bu faaliyetler toplumda yoksulluğun asgariye inmesinde büyük rol oynamış ve muhtaç ya da dezavantajlı durumda olanların sorunlarının çözümüne olumlu katkılar sunmuşlardır (Tablo 2).

DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Bilim ve teknoloji alanında yaşanan tüm ilerlemelere ve ekonomik refahın artışına rağmen yoksulluk modern dünyanın önemli problemlerinden biri olmaya devam etmektedir. Aslında bireyin muhtaç duruma düşmesi veya başkalarına muhtaç hale gelmesi şeklinde tanımlanan yoksulluk, dünyanın küresel ölçekte gelişmiş ve gelişmemiş olmak üzere iki kutba ayrılmasına neden olmaktadır. Keza dünyanın bir kısmı kâr



marjını ve pazar payını arttırmayı hedeflerken, diğer bir kısmı ise asgari düzeydeki ihtiyaçlarını karşılayamama sorunu ile baş başadır. Bu durum dünyada gelişmişlik farkının ne denli yüksek olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla yoksulluğun meydana getirdiği bu paradoksal manzara, dünyada ekonomik bir ayrımcılığın veya farklılığın da temellerini atmaktadır.

Yoksulluğu önlemek amacıyla kurulan ve küresel ölçekte faaliyet gösteren kurumlar tarafından yayınlanan kapsamlı tüm raporlara rağmen yoksulluk, hala kronik bir problem alanı olarak varlığını devam ettirmektedir. Belki de sorunun çözümü tarihte uygulanan pratiklerde saklıdır. Bu bakımdan uzun bir tarihi geçmişe sahip olan Osmanlı Devleti ve bünyesinde kurulan vakıf ya da vakıf benzeri kurum ve kuruluşlar, yoksulluğun çözümünde sivil bir inisiyatif olarak yeniden ele alınmalıdır. Kurulan darüşşifalarla muhtaç durumda olanlara sağlık hizmetlerinin verildiği, akıl hastalarının dahi müzikle tedavi edildiği bu sistem döneminin en büyük insan merkezli projesidir. Bununla birlikte medreseler, toplumda eğitim düzeyinin yükselmesine ve istihdama olan katkılarıyla vakıf medeniyetinin başka bir yüzünü yansıtmaktadır. Yine sosyal siyaset mekanizmasının en önemli kurumlarından birisi olan ahilik ve loncaların istihdama olan katkıları, işçi-işveren ilişkilerini yasal bir zemine oturtması, kalite kontrol mekanizmasının uygulamaya konulması, sosyal güvenlik sistemine benzer şekilde faaliyet gösteren loncalar ve kurdukları teavün sandıkları gibi nedenlerle yoksullukla mücadelede büyük bir destek verdiği belirtilmelidir. Ayrıca toplumsal hayatın her alanını kuşatan sosyal hayatı düzenleyici vakıflar da toplumsal barışa, devletin ve ekonomik refahın sürdürülebilirliğine yaptığı katkılar nedeniyle bahsedilmeye değerdir.

Sonuç olarak, Osmanlı vakıf sisteminin, dönemin şartları itibarıyla günümüzün modern sosyal politika sistemleriyle veya pratikleriyle örtüştüğü görülmektedir. Dönemin şartları da dikkate alınarak bir değerlendirme yapmak gerekirse bu sistem, bireyleri ve toplumları yoksulluğun pençesine düşmekten korumuş, toplumsal refahın optimal düzeyde korunması ve yaygınlaştırılmasına, ayrıca geleneksel düzeyde gelirin yeniden dağılımına katkı sağlamıştır. Nitekim bu yönleriyle Osmanlı vakıflarının sistematik, sürdürülebilir ve kamu destekli bir projenin parçası olduğu vurgulanmalıdır. Bahse konu bu tafsılatlı kurumların esas gayesi, insanın iyiliğini merkeze alarak bireyin ve içinde yaşadığı toplumun huzur ve güvenliğini temin etmek ve sosyal barışa katkı sağlamaktır. Tüm yönleriyle bireyin güvenliğini sağlayamayan devletin sürdürülebilir olması ve yarınlara ulaşması olası değildir.

KAYNAKÇA

4727 Sayı 2001 tarih Türk Medeni Kanunu.

Adjaye, J. A. (2004). Income Equality and Health: A Multi-Country Analysis. *International Journal of Social Economics*, 31(1/2), 195-207.

Akdemir, M. S. (2005). Osmanlı Arşiv Belgeleri Işığında Burdur'daki Vakıf Hizmetleri. *I. Burdur Sempozyumu*, Burdur, 66-81.

Al, H. (2008). Çağdaş Kent Hizmetlerinin Sunumunda Vakıfların Rolü. *Yerel Siyaset Dergisi*, 45-56.

Alcock, P. (2008). Poverty and Social Exclusion. Alcock, P., May, M. ve Rowlingson, K. (Ed.), *The Student's Companion to Social Policy*, Third Edition, USA: Blackwell Publishing, 131-138.

Arabacı, R. Y. (2013). Gelir Dağılımı ve Yoksulluk. Ed. Tokol, A. ve Alper, Y., *Sosyal Politika*, 4. Baskı, Bursa: Dora Yayıncılık, 171-196.

Arnakis, G. G. (1953). Futuwwa traditions in the ottoman empire akhis, bektashi dervishes, and craftsmen. *Journal of Near Eastern Studies*, 12(4), 232-247.

Ateş, İ. (1982). Hayri ve Sosyal Hizmetler Açısından Vakıflar. *Vakıflar Dergisi*, (15), 55-88.

Aydın, D., Çarkoğlu, A., Çizakça, M. ve Gökşen, F. (2006). *Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet*. TÜSEV Yayınları.

Aydın, V. (2008). Türk Yönetim Tarihi Açısından Vakıf Sistemi ve Eğitim Yönetimine Katkısı. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 313-338.

Baer, G. (1997). The Waqf as a Prop for the Social System (Sixteenth—Twentieth Centuries). *Islamic Law and Society*, 4(3), 264-297.

Ballar, S. (1987). *Yeni Vakıflar Hukuku*. 2. Baskı, İstanbul: Beta Yayıncılık.

Barusch, A. S. (2009). *Foundations of Social Policy, Social Justice in Human Perspective*. Third Edition, USA: Centage Learning Publication.

Berki, Ş. (1965). Vakıfların Gördüğü Çeşitli Hizmetler, *Vakıflar Dergisi*, (6), 85-91.

Bilgin, N., & Tanıyıcı, Ş. (2008). Türkiye'de kooperatif ve devlet ilişkilerinin tarihi gelişimi. *Karamanoğlu Mehmet Bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (15), 136-159.

Brooks, S. (2009). (Ed), *Voices Poverty*. UK: Evans Brothers Limited Publication.

Buluş, A. (2009). Sivil Toplum Kuruluşlarına Tarihsel Bir Örnek: Osmanlı Vakıfları. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(16), 21-36.

Cantay, G. G. (2013). 19. Yüzyılda Kurumlaşma ve Hastahaneler 1. *Fatih Sultan Mehmet İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (1), 108-126.

Curtis, D. (2006). Mind Sets and Methods: Poverty Strategies and The Awkward Potential of The Enabling State. *International Journal of Public Sector Management*, 19(2) 150-164.

Çizakça, M. (2006). Osmanlı Dönemi Vakıflarının Tarihsel ve Ekonomik Boyutları. *Türkiye'de Hayırseverlik: Vatandaşlar, Vakıflar ve Sosyal Adalet*, Aydın, D. (Ed.) TÜSEV Yayınları, 21-32.

Dansuk, E. (1997). *Türkiye'de Yoksulluğun Ölçülmesi ve Sosyo-ekonomik Yapılarla Ölçülmesi*. DPT Uzmanlık Tezleri.

Durak, İ., & Yücel, A. (2010). Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 151-168.

Ekinci, Y. (2008). *Ahilik*. Ankara: Özgün Matbaacılık.

Enginer, A. (2009). A Relational Analysis Between Mentorship and Akhi Organization. *Procedia Social and Behavioral Sciences*, 224-223.

Gençel, Ö. (2006). Müzikle tedavi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 14(2), 697-706.



- Gündoğan, N. (2008). *Türkiye’de Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadele*. Ankara Sanayi Odası, 42-56.
- Güngör, Ö. (2010). Sosyal Bir Kurum Olarak Vakfı Doğuran Sebepler. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 4(7), 177-194.
- Hızlı, M. (2008). Osmanlı medreselerinde okutulan dersler ve eserler. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1), 25-46. <http://yunus.hacettepe.edu.tr/~unan/akademik21.html> (Erişim Tarihi: 31.10.2013).
- Imber, C. (2001). Endowments, Rulers and Community: Waqf Al- Harawayn in Ottoman Algiers by Miriam Hoexter, A Review, *British Journal of Middle Eastern Studies*, 28(1), 108-108.
- Işık, E. (2007). *Kent Yoksulluğu, Sokak Çocukları ve Suç*. Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- İhsan, H. ve Modamed İbrahim, S. H. Hj. (2011). WAQF Accounting and Management in Indonesian WAQF Institutions The Cases of Two WAQF Foundations. *Humanomics*, 27(4), 252-269.
- Kantarca, Z. (2007). *İş Etiği ve Ahilik*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe Anabilim Dalı, Erzurum.
- Kayahan, C., & Görkaş, İ. (2010). Osmanlı Dönemi Bölgesel Kalkınmanın Finansman Aracı Olarak Para Vakıflarının Kullanımı. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, (44), 212-227.
- Keleş, H. (2001). Vakfiyelere Göre XV. Yüzyılda Bursa’da İmar Faaliyetleri. *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 177-188.
- Köprülü, B. (1951). Tarihte Vakıflar. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8(3), 479-518.
- Köprülü, F. (1938). Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti. *Vakıflar Dergisi*, (1), 1-6.
- Kuran, T. (2001). The Provision of Public Goods Under Islamic Law: Origins, Impact, and Limitations of The Waqf System. *Law and Society Review*, 35(4), 841-898.
- Lister, R. (2004). *Poverty*, Malden, USA: Polity Press Publication.
- Öktem, Ü. (2004). Osmanlı Medreselerinde Felsefe. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (15), 271-288.
- Ören, K. (2011). *Sosyal Politika*. Ankara: Pelikan Yayınları.
- Ören, K. (2013). *Sosyal Politika*. Gözden Geçirilmiş ve Genişletilmiş 3. Basım, Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Özaydın, M. M. (2003). Vakıfların sosyal politika işlevleri ve günümüzde artan önemi. *Kamu İş Dergisi*, 7(2), 2-32.
- Özcan, T. (2008). Osmanlı Toplumuna Özgü Bir Finansman Modeli: Para Vakıfları. *Dosya*, 124-128.
- Öztürk, N. (2002). Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (7), 43-56.
- Sadeq, A. M. (2002). Waqf, perpetual charity and poverty alleviation. *International Journal of Social Economics*, 29(1/2), 135-151.
- Sezer, E., & Atıcı, E. (2010). Selçuklu ve Osmanlılarda müzikle tedavi yapılan hastaneler. *Uludağ Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi*, 36(1), 29-32.
- Soysaldı, M. (2002). Vakıfların Günümüzde Yeri ve Önemi. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(1), 383-400.
- Soysaldı, M. (2004). Vakıflar ve Psiko-Sosyal Fonksiyonları. *Diyanet İlmî Dergi*, 40(3), 85-104.
- Şahin, R., Öztürk, Ş., & Ünalı, M. (2009). Professional ethics and moral values in Akhi institution. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 1(1), 800-804.
- Şanal, M., & Güçlü, M. (2007). Bir Toplumsallaştırma Aracı Olarak Ahilik. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23(2), 379-390.
- Şen, M. (2002). Osmanlı Devleti’nde Sosyal Güvenlik: Ahi Birlikleri, Loncalar ve Vakıflar. *Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası Dergisi*, 6(16), 18-40.
- Şenkal, A. (2011). *Küreselleşme Sürecinde Sosyal Politika*. Gözden Geçirilmiş 3. Baskı, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Şimşek, M. (2002). *TKY ve Tarihteki Bir Uygulaması*. İstanbul: Hayat Yayınları.
- T.C. Başbakanlık Vakıflar Genel Müdürlüğü (2007). *İlginç Vakıflar*, Ankara.
- Tatar, T. ve Dönmez, M. (2008). Zihniyet ve İktisat İlişkisi Çerçevesinde Ahilik Kurumu. *Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları*, 194-202.
- Turan, N. S. (2007). Selçuklu ve Osmanlı Anadolu’sunda Ahiliğin Sosyo Ekonomik Gelişim Süreci. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (52), 151-187.
- Tüzen, H. (2007). Sendikacılık, Ahilik ve teori Z. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(2), 85-104.
- Unan, F. (1999). Osmanlılarda Medrese Eğitimi. *Yeni Türkiye*, 5. Cilt, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 140-160.
- Ülger, B., & Ülger, G. (2005). Akhism as a Non-governmental Association Model in the History of the Turkish Nation and an Assessment of Today’s Business Ethics: A Relationship or a Contradiction?. *Journal of Human Values*, 11(1), 49-61.
- Var, T. (1981). Internal Control For Ottoman Foundations. *The Accounting Historians Journal*, 8(1), 1-13.
- Yücel, F. (2008). Kent esnaf ve zanaatkarlarının ekonomik sorunları, tehditler ve çözüm önerileri-I. *Toplumsal Güvenlik ve Yerel Siyaset Dergisi*, 67-73.
- Yüksel, A. T. (2002). Türk-İslâm Medeniyetinde Vakıfların Yeri ve Önemi. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 47-54.